

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение Кара-Хольская средняя общеобразовательная школа им. К.С. Шойгу с. Кара-Холь муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва»

РАССМОТРЕНА

Педагог дополнительного образования

Кужугет Ч.И.
«30» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНА

Заместитель директора по ВР

Салчак А. А.
«31» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНА

Директор МБОУ Кара-Хольской СОШ

Монгуш А. С.
Приказ № 5 от «30» августа 2023 г.
ИМ. К. С. ШОЙГУ
С. КАРА-ХОЛЬ

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Улусчу ужурлар»

для обучающихся 6 класса

Учитель:

Кужугет Раида Николаевна

Кара-Холь - 2023

Тайылбыр бижик

Улусчу ужур-чаңчылдарны чаа езу-биле шинчилеп, ону өөредилге- кижизидилге ажылынга чогумчалыы-биле ажыглап ажылдап эгелээн Республиканың федералдыг-даа, төп-даа шенелделерже кирген школаларның арга-дуржулгазынга даянып, бо хуннерде бистиң республиканың барык шупту школалары «Улусчу ужурлар» кичээлдерин тыва езу-чаңчылдарга даянып, эрттирип эгелээн. Ук кичээлдерниң кижизидилге ажылынга салдары аажок улуг бооп турары билдингир.

Тыва чон салгалынга бодунуң материалдыг байлактарын арттырып бээринден аңгыда, сагыш- сеткил байлаан – ужур-чаңчылдарны салгал аразынга үспейн, хумагалыы-биле дамчыдып чораан.

Эртем-суюл сайзырап, кижилерниң угаан-медерели чаа үениң агымынче кирип, харын-даа чүгле чогумчалыг материалдыг тала колдап, сагыш-сеткил ядараар деп барган үеде чаагай чаңчылдар кичээлиниң ролю кончуг улуг апарган.

Амгы үеде тыва улустуң ужур-чаңчылдарынга шинчилел ажылдары уламчылап, янзы-бүрү номнар, программалар хөйү-биле үнүп турары башкылал ажылынга улуг дузаны көргүзүп турар.

Ажылдың үндезини кылдыр Г. Д. Сундуйнуң «Улусчу ужурлар» деп 5-6 класстарга шенелделиг өөредилге-номчулга номун, С.Б.Байыр- оол, С.К Монгуш, Ч.Ш. Ондар, С.Ч.Шулуу- Маадыр; «Тыва ужур- чаңчылдар 5- 9» А.К.Ооржак, С.Б.Оюн деп болгаш өске-даа тыва чоннуң бурунгу ужурларының дугайында үнгүлээн өөредилге номнарын алган. Улусчу езу-чаңчылдар деп факультатив кичээлинге даянып тургаш кылган бо программа тыва чоннуң чаагай чаңчылдарын база кижиниң бодун канчаар алдынарының дугайында школага эрттирериниң бир вариантызы болуп турар.

Тыва ёзу-чаңчылдарны кижизидилгенин янзы-буру хевирлеринге ажыглап болур: куш-ажыл кижизидилгезинге, бойдуска ынак болгаш анаа хумагалыг болурунга, эстетиктиг, этиктиг кижизидилге дээш оон-даа оске хевирлеринге.

Уруглар кижизидилгеzi чоннуң бодунуң төөгүзүнден, культуразындан болгаш сүзүүнден дөстелир деп, М. Б. Кенин-Лопсан санап турар. Программада кезектер уругларның назы-харын, сонuurгалын барымдаалап хувааттынган. Уругнун назы-хары бичии болган тудум, оларның чуве сактып алыры быжыг, уттунмас болур. Ынчаарга, он ийи хар четкен уругларга кижиниң чаяанының дугайында, төлептиг болурунун дугайында бодамдар-биле шыва ап, оларны боттарының кылып турар үүлгедиглеринге хамаарыштыр боттарының хамаарылгазын тодаргай илередип билиринге кижизидери чугула болур ужурлуг. Амыдыралга эргежок чугула апаргы дег, кижиниң сагыш-сеткилинге, угаан-бодалынга, бодун алдынарынга хамаарышкан чүүлдерге өөредир болгаш кижизидер сорулга-биле ук программа тургустунган.

Ажылды кылып тургаш, тыва ужур-чаңчылдарга база кижиниң сагы-сеткилиниң арыг-чаагай, чырык, тура-соруктуг болурунга хамаарыштыр кылдынган ажылдарын өөренип көрүп, дуржулгалыг башкыларның шинчилелдериниң байлак арга- дуржулгазынга даянган.

6-гы класска өөредир темаларның бөлүктээшкени:

«Кижиги – бойдустуң дээди чаяалгазы».

1. Кижиги чаяаны
2. Кижиги угааны
3. Кижиниң октаргайы база сагыш культуразы.
4. Сагыш эргилдези, маны, аптаразы.
5. Назын эргилдези.
6. Кижиниң хаяазы, хей-аъды, хей сүлдези, сузу болгаш куъду.
7. Арага дугайы.
8. Ниити ужурлар (этикет).

9. Кижиниң шимчениглери, көрүжү болгаш кылаш, олут ужуру.

«Улусчу ужур-чаңчылдар» кичээлдериниң **өөредиглиг сорулгалары :**

- уругларга бодунуң төрөөн чонунуң шаг-төөгүдөн бээр туруп келген езу-чаңчылын таныштырып, ону ыдыкшыдып көөрүнгө өөредир;
- езулуг тыва кижиниң омур-хевири, мөзү- бүдүжү кандыг чораанын улустуң аас чогаалын болгаш чогаалдарны ажыглап тургаш, делгеренгей таныштырып, бар билиглерин ханыладып өөредир;
- тыва улустуң чаңчылчаан ажил-ижи-биле чурттап турган база амгы үеде-даа чурттап чоруур оран-савазынга даянмышаан таныштырып, мергежил шилип алырынче утланган ажил чорудуп, келир амыдыралга белеткээри;
- бодунуң төрөөн чериниң (кожуунунун) онзагайы-биле таныштырып, алдарлыг кижилерин танып ап, оларга чоргаарланып чоруурунга өөредир;
- тыва улустуң уруг-дарыг кижизидеринге кандыг хамаарылгалыг, чаш төлдү кадык-чаагай кижизидериниң айтырыгларын канчаар шиитпирлеп чораанының дугайында билигни бээри;
- кижиниң чаяаттынып кээри база аңаа кандыг түңнел турар ужурлуг деп чүүлдүң дугайында билигни бээри;
- кижиниң бодун алдынарының дугайында айтырыг чүгө кол болурунун дугайында эге билиглерни бээри.

Кижизидилгелиг сорулгалары:

- уругларны чоннуң ыдыктыг чаңчылдарын сагып чоруур, бедик культурлуг, кижизиг кижилер болурунга кижизидер;
- күш-ажылга ынак, мөзүлүг чаңга уругларны чаңчыктырып кижизидер;
- долгандыр турар чонунга база бойдуска хумагалыг болурунга, оларга хамаарылгалыг сагыр ужурлуг чүүлдерни сагып чоруурунга чаңчыктырар;
- ава, ача кижиниң хүлээлгелерин медреселдиги-биле билип, өг- бүле амыдыралынга бичизинден белен болуп, уруглар кижизидилгезиниң айтырыгларын сайгарып чоруурунга кижизидер;
- каяа- даа чораш, бодун тыва кижини мен деп медресеп билип чоруур национал чоргааралды уругларга оттурар.

Өөреникчилер

- «КИЖИ» деп сөстүң хөй талалыгуктазын,
- тыва улусчу чаңчылдарны, езулалдарны (ооң иштинде кижиниң канчаар алдынарының дугайында), ужурларны, дагылгаларны, дойларны, ыдыктарны,
- чоннуң чаңчылчаан ажил-ижин,
- өг- бүледе кижигүннер аразында харылзаа дугайында хоойлу-документилерни,
- өг- бүле бүрүзүнүн сагып чоруур чараш чаңчылдарын билген турар ужурлуг.

Программаның допчузу

Кижиниң чаяаны-биле холбашкан ужурларны сагып, эпиг-эвилең чорукка чаңчыгар, аажы-чаң талазы-биле бодун туттунуп билир, культурлуг чугаалажырынга, байырлажып чоруурунга чедир езулалдарны сагырынга чаңчыгар. Кандыг-даа байдалда, кандыг-даа кижилер-биле харылзаа тутуп тургаш, бодун алдынарының эге билиглерин долузу-биле сагып чаңчыккан турар кылдыр өөредир.

6-гы класска “Улусчу ужурлар” эртемнге *«Кижини – бойдустан дээди чаялганы»* деп кезекке хамаарыштыр темаларны чарып эрттирери:

Төлептиг кижиниң кандыг болурулу? Кижиниң чаяаны. “Кижини” деп атка канчаар төлептиг болурулу? Улуг уйгу уруктары. Кижиниң угааны. Мага-бот дадыктыларының аргалары.

Кижиниң октаргайы. Сагыш культуразы. Ак болгаш кара сагыш дугайында. Сагыш эргилдези. “Канчаар сен?” Сагыш маңы. Сагыш аптаязы. Угаан-сагыш ажылы. Күш-ажыл болгаш сагыш. “Шилип алган мергежилим”

Назын эргилдези. “Чааскаан олургаш, сагыжың шинчиле”

Кижиниң хаяазы. Кижиниң хей-аьды. Кижиниң сүлдези. Кижиниң сузу. Куьт дугайында улусчу бодалдар. “Буян чандылары”

Арага дугайы. Ч. Чүлдүм “Иениң каргыжы” Ниити уjurлар (этикет).

Кижиниң шимчениглери болгаш үнү. Карактар. Кылаш болгаш олут ужуру.

Оөредилге-тематиктиг план

№	Эгелер	Шагы	Чугаа сайзырадылгазы	Хыналда ажыл
1	Кижичааяны	6	1	
2	Кижиниң октаргайы	10	3	
3	Назын эргилдези	2		1
4	Кижиниң хаяазы, хей-аьды, хей сүлдези, сузу болгаш куьду	7	2	
5	Ниити уjurлар база багай аажы-чаң	4	2	
6	Кижиниң шимчениглери. Карактар. Кылаш, олут уjurлары	2		
7	Чырык кузел	1	1	
8	Ниити хыналда ажыл	1		
9	Туңнел-катаптаашкын	1		
10	Туңнел кичээл	1		

“Улусчу ужурлар” эртемниниң «Кижиге – бойдустун дээди чаяалгазы» деп эгени өөренип дооскан 6-гы класстың өөреникчилери дараазында чүүлдерге өөренип болгаш оларны билген турар:

- кижиниң чаяанынга хамаарышкан бодалдарны;
- эпиг-эвилең чорукка чаңчыккан;
- сагыш-сеткил культуразын билер болгаш ону сагып чоруур;
- иштиги делегейин делгемчидип шыдаар;
- сагыш сеткилин арыглап билер;
- багай чаңчылдарга хамаарыштыр бодунуң удурланышкак уткалыг бодалдарын делгереңгей илередип шыдаар.;
- ниити ужурлар азы этикетти сагып чоруур;
- ада-өгбелерниң чагыын билер.

Ажыглаар литература

1. Алдай – Буучу. Кызыл, 1993
2. Байыр-оол С.Б болгаш о.ө. Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чаңчылдарын өөредириниң программазы. Кызыл, 2002.
3. Бартан О.О. Тываларның национал чеми болгаш, чем үнүштер.Кызыл, 1997.
4. Будегечи Т. Б. Художественное наследие тувинцев. Москва, 1995.
5. Даржа В.К.Лошадь в традиционной практике тувинцев кочевников.Кызыл, 2003.
6. Казырыкпай Б.О. Эрнин эреси. Кызыл,2001.
7. Камычек.Я. Вежливость на каждый день. Москва «Знание»,1981
8. Кара – Күске К.Ч.Атка тураскаадыг.Кызыл1995 .
9. 10.Кенин-Лопсан .М.Б. Тыва улустун бурунгу ужурлары . Кызыл, 1994
- 11.Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чаңчыл. Кызыл «Новости Тувы» 2000. .
12. Лагерь Лекарственные растения Тувы. Кызыл,1998
13. «Еще лама» Сопа Ринпоче. Энергия мудрости .Основы буддийского учения.Москва «Цонкапа»,2003.
14. Монгуш М.В. Тувинцы Монголии и Китая. Новосибирск «Наука», 200217. 16. .Маннай оол М.Х.,Достай И.А. История Тувы. Кызыл 1996
15. Намзал Э.Х. Холу чемзиг авам сөнү. Кызыл 1995.
16. Образовательная программа «Несущая свет».Программа клуба молодой семьи. Кызыл, 2003.
17. Ооржак А.К., Оюн С.Б.Тыва чаңчылдар 5-9 класстарга өөредилге программазы.Кызыл,2003
18. Путеводитель Тува. Москва «Авангард», 2004 17. 21.Самбу И.У.,Самбу М.Д. Тыва чоннун бурунгу ажил – агыйы, амыдыралы. Кызыл, 2004.
22. Салчак К.Б, Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканын хөгжүлдеси. Кызыл, 1984
19. Серенот С.К. Тыва улусчу эмнээшкин. Кызыл, 1993.
20. Сиянбил М.О, Сиянбил А.А. Традиционный тувинский костюм.Кызыл, 2000.
21. Сундуй Г.Д. Улусчу педагогика. Кызыл, 2004.
22. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 3-4 .Кызыл, 2005.
23. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга өөредилге – номчулга ному.Кызыл 2003.
24. Сундуй –оол М.С Городок у подножия Кара-Даша.Кызыл, 2005.
25. Традиционная культура тувинцев глазами иностранцев.Кызыл, 2003. 2002
26. Тыва улустун алгыш- йорээлдери.Кызыл, 1990
27. Чамзырын М.Ч, Чамзырын Е.Д. Тыва чоннун чаагай чаңчылдарын кижизидилге ажылынга ажыглаары.Кызыл, 2000.
28. Чадамба В.Ф. Сүр – кучунун үш оюну. Кызыл,2004.
29. Чап Ч.М. Шагаам – сүзүглелим. Кызыл,1999.
30. Шактаржык К.О., Биче-оол В.А. Тыва дугайында чугаалар. Кызыл,, 2004.

Исследования в области физики и химии

Ученый секретарь: *_____* / *_____* /

Вопросы, связанные с деятельностью органов государственной власти, рассматриваются в соответствии с законодательством Российской Федерации.

Вано
печа
Мари

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПРАВОВОЕ АКАДЕМИЧЕСКОЕ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ

УЧЕБНИК

ПОСРЕДСТВОМ КОТОРОГО МОЖНО ЗАЯВИТЬ О ПРАВАХ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ЗАЩИТЫ

ТЮЛЬ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ТУЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

2008

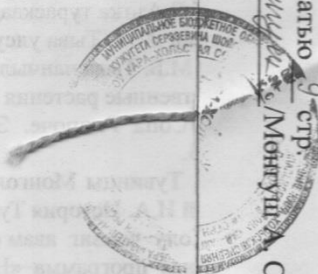
9 с. 1/2

Тема: Системы счисления

УДК 62-50

C.I.

В настоящем документе
пронумеровано, прошнуровано и
креплено печатью 9 стр.
Директор *Менделеев* М. М. Монтуш А. С.

**Календарь-тематиктиг план.
«Кижиге – бойдустун дээди чаялгасы.»**

№	Темазы	Үези/ шагы	Кичээлдин хевири	Кичээлге ажылдың хевирлери	Кичээлден уругларның билген турар билишкиннери болгаш эге билиглери	
1.	Кирилде кичээл. Төлептиг кижиге кандыг болурул?	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Кижиниң бодунуң үүлгедиглерин харыылаары база төлептиг кижиге дугайында бодалдар солчур.	с да
2.	Кижиге чаяаны	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Кижиге чаяаны деп чүнү ынча деп турарыл база кижиниң үш дою деп чүүл? билген турар.	чу Тө
3.	ЧСК «Кижиге» деп атка канчаар төлептиг болурул?	1	Чугаа сайзырадылгасы ның кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры. Чога адыкчы ажыл	Чогаадыкчы ажылдың дузазы- биле кижиге деп атка төлептиг болурунун дугайында бодалын илередип билири.	т
4.	Улуг уйгу уржуктары	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Чүге улуг уйгуну амыдыралдың эң коргунчуг, эң күштүг азаларының бирээзи деп санап турарын база улуг уйгу багай деп чүүлдү билген турар уjurлуг.	
5.	Кижиге угааны	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Шын угаадыг, тура-сорук деп чүүлдерниң аразында харылзаазын база амыдыралда утказын билген турар.	ч де то
6.	Мага-бот дадыктыларының аргалары	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Мага-бот дадыктылары чүге херегил база кандыг аргаларны ажыглап болурул? деп чүүлдерни билген турар	ар

					ужурлуг.	
7.	Кижиниң октаргайы.	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Иштики октаргай деп чүл база ооң байдалы мөзү-бүдүштен канчаар хамааржып болурул түңнээр. дугайында	И то
8.	Сагыш культуразы. Ак болгаш кара сагыш дугайында.	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Сагыш культуразы, ак сагыш, кара сагыш дээн ышкаш терминнерни база оларныаразында харылзааларны билген турар уjurлуг.	А у. н
9.	Сагыш эргилдези	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Эргилде, кижиниң сагыжының эргилдези, йөрээл, кара сагыштың хоразы дээн билиишкиннерни билген турар.	бл но
10.	ЧСК «Канчаар сен?»	1	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	Бот ажыл. Чогаадыкчы ажыл. Практиктиг ажыл	ТЕСТ хыналда	б
11.	Сагыш маңы	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Сагыш маңы, үндүрүк-кириик сагыш, өңнүг дүштер көөрү деп билиишкиннерниң аразында харылзааны тодаргайлап билген турар уjurлуг.	б д
12.	Сагыш аптаразы	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Сагыш аптаразы, сагынгыр киж, «угааны дыдык таар дег» деп билиишкиннерни билген турар.	хар
13.	Угаан-сагыш ажылы	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Кижиниң бодунуң сагыжын хынаары, анализ, деңнелге, классификация, систематизация, чогаадыкчы сагыш	Ал
14.	ЧСК Бот ажыл. Сагыш хынаары.	1	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	Бот ажыл. Хыналда ажыл.	Бот ажыл ТЕСТ	
15.	Күш-ажыл болгаш сагыш	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Ажылды сагыш-биле кылыры, бодунга тааржыр чүүлдү шилип алыры, эчис-сорулга, кижиниң хуу салымы, проблема, кара дер беп билиишкиннерни билген турар уjurлуг.	Б то
16.	ЧСК Чогаадыг «Шилип алган мергежилим»	1	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	Чогаадыкчы ажыл.	Бот чогаадыкчы ажыл. Бот хыналда «Чүнү канчаар сен?»	М а
17.	Назын эргилдези	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Назын эргилдези, назын моондаа, иштики октаргай деп билиишкиннер-биле таныжар.	

18.	Хыналда тест «Чааскаан олургаш, сагыжың шинчиле»	1	Билиглери хынаарының кичээли	Хыналда, чогаадыкчы ажыл.	ХЫНАЛДА ТЕСТ	Б
19.	Кижиниң хаяазы	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Төрөл бөлүк улустун хаяазы, ооң шынар талазы-биле аңгылы деп билишкиннерни билген турар.	А
20.	Кижиниң хей-аьды	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Хей-аьт, бедик хей-аьт, хей- аьдын аскымнатпас дэн билишкиннер.	А
21.	Кижиниң сүлдези	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Сүлде деп чүл, бедик болгаш чавыс сүлде дугайында буддизмниң өөредиинге даянып билген турар.	Ай
22.	Кижиниң сузу	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Сус деп чүл, кижиниң сузу канчаар бастынарыл?	
23.	Бот ажил	1		Чогаадыкчы ажыл.	БОТ АЖЫЛ	Бу кы
24.	Куьт дугайында улусчу бодалдар	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Куьт деп чүл, кижиниң куьду ойлай берип болур, кижини хөлегезин чүге басып болбазыл, куьт чүге ээзинден десе бээрп болурул?	А
25.	ЧСК «Буян чандылары»	1	Чугаа сайырадылганы ның кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры. Чогаадыкчы ажыл.	Ажык чугаа: буян кылыры, буян чандылары, кижини човаа (ооң иштинде ие кижиниң човаа) деп билишкиннерниң утказын тайылбырлап билген турар ужурул.	С
26.	Арага дугайы	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Арага деп чүл, ону чүү чүведен кылырыл, арага ижериниң культуразы, араны хемчээл чок ижер болза, кандыг уржуктарга, моондактарга чедирип болурул?	
27.	ЧСК Ч. Чүлдүм «Иениң каргыжы»	1	Чугаа сайырадылганы ның кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.Сөзү глел-биле ажил.	Шүлүктүн уткаын сайгарып, ие кижиге төлү кижиниң частыры кайы-хире берге боорул? дээн чижектиг айтырылларга түнел кылып билген турар ужурул.	Ш

28.	Ниити ужурлар (этикет)	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Этикет деп чүл, аңаа чүлөр хамааржырыл база тыва болгаш орус улустун чамдык ужурларының ылгалын билген турар ужурлуг.	
29.	Бот ажыл	1	Чугаа сайзырадылгазы ның кичээли	Бот, чогаадыкчы ажыл	Этикетке хамаарыштыр бот ажыл.	
30.	Кижиниң шимчениглери болгаш үнү. Карактар.	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Шимчениг чүнү илередирил, хол шимчениглериң кандыг чогумча чок талалары барыл, бут шимчениглериң кандыг чогумча чок талалары барыл, кижиниң үнүндөн чүнбилип ап болурулбаза карактар көрүжүңге хамаарылга.	
31.	Кылаш болгаш олут ужуру	1	Чаа чүүл тайылбырының кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Кижиниң кылажы кандыг болурга таарымчалыгыл, кижиниң олуду кандыг болурга таарымчалыг деп санаттынарыл билген турар.	
32.	Хыналда ажыл	1	Билиглериң хынаарының кичээли	Хыналда ажыл.	Чыл иштинде өөрөнгөн чүүлдерин түңнээр хыналда ажыл.	Е. "Ч ь
33.	Түңнел катаптаашкын-кичээл	1	Чугаа сайзырадылгазы ның кичээли	Чогаадыкчы ажыл. Беседа.	Түңнел-катаптаашкын. Ажык чугаа. Оон ыңай чүнү билип алыксап чоруур мен деп айтырыгга харыылаар.	
34.	ЧСК «Чырык күзел»	1	Чугаа сайзырадылгазы ның кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры. Уругларның бодалдар солчуушкуну.	Ырның сөстөрүн сайгарып, чырык күзел деп чүл, чүү чүве хүндөн чырык, куштан дүргөн бооп болурул ырның сөзүглелинге даянып сайгарган турар.	Ч б к
35.	ЧСК Чогаадыг «Улусчу ужурлар» деп эртемден чүнү билип алган мен?»	1	Чугаа сайзырадылгазы ның кичээли	Чогаадыкчы ажыл.	Чогаадыкчы ажыл.	Ча

“Улусчу ужурлар” эртеминиң «Кижини – бойдустан дээди чаялгазы.» деп эгени өөренип дооскан 6-гы класстың өөреникчилери дараазында чүүлдерге өөрөнгөн болгаш оларны билген турар:

- кижиниң чаяанынга хамаарышкан бодалдарны;
- эптиг-эвилең чорукка чаңчыккан;
- сагыш-сеткил културазын билер болгаш ону сагып чоруур;
- иштики делегейин делгемчидип шыдаар;
- сагыш сеткилин арыглап билер;

- багай чаңчылдарга хамаарыштыр бодунуң удурланышкак уткалыг бодалдарын делгеренгей илередип шыдаар.;
- ниити ужурлар азы этикетти сагып чоруур;
- ада-өгбелерниң чагыын билир.

Ажыглаан литература

1. Алдай – Буучу Кызыл, 1993
2. Байыр-оол С.Б болгаш о.ө. Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чанчылдарын өөредириниң программазы. Кызыл, 2002.
3. Бартан О.О. Тываларның национал чеми болгаш, чем үнүштер.Кызыл, 1997.
4. Будегечи Т. Б. Художественное наследие тувинцев. Москва, 1995.
5. Даржа В.К.Лошадь в традиционной практике тувинцев кочевников.Кызыл, 2003.
6. Казырыкпай Б.О. Эрнин эрези. Кызыл,2001.
7. Камычек.Я. Вежливость на каждый день. Москва «Знание»,1981
8. Кара – Күске К.Ч.Аътка тураскаадыг.Кызыл1995 .
9. 10.Кенин-Лопсан .М.Б. Тыва улсутуң бурунгу ужурлары . Кызыл, 1994
- 11.Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чанчыл. Кызыл «Новости Тувы» 2000. .
12. Лагерь Лекарственные растения Тувы. Кызыл,1998
13. «Еше лама» Сопа Ринпоче. Энергия мудрости .Основы буддийского учения.Москва «Цонкапа»,2003.
14. Монгуш М.В. Тувинцы Монголии и Китая. Новосибирск «Наука», 2002
15. Намзал Э.Х. Холу чемзиг авам сөнү. Кызыл 1995.
16. Образовательная программа «Несущая свет».Программа клуба молодой семьи. Кызыл, 2003.
17. Ооржак А.К., Оюн С.Б.Тыва чаңчылдар 5-9 класстарга өөредилге программазы.Кызыл,2003
18. Путеводитель Тува. Москва «Авангард», 2004
19. Самбу И.У.,Самбу М.Д. Тыва чоннун бурунгу ажыл – агыйы, амыдыралы. Кызыл, 2004.
20. Салчак К.Б, Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканын хөгжүлдеси. Кызыл, 1984
21. Серенот С.К. Тыва улусчу эмнээшкин. Кызыл, 1993.
22. Сиянбил М.О, Сиянбил А.А. Традиционный тувинский костюм.Кызыл, 2000.
23. Сундуй Г.Д. Улусчу педагогика. Кызыл, 2004.
24. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 3-4 .Кызыл, 2005.
25. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга өөредилге – номчулга ному.Кызыл 2003.
26. Сундуй –оол М.С Городок у подножия Кара-Даша.Кызыл, 2005.
27. Традиционная культура тувинцев глазами иностранцев.Кызыл, 2003. 2002
28. Тыва улустуң алгыш- йорээлдери.Кызыл, 1990
29. Чамзырын М.Ч, Чамзырын Е.Д. Тыва чоннун чаагай чаңчылдарын кижизидилге ажылынга ажыглаары.Кызыл, 2000.
30. Чадамба В.Ф. Сүр – кучунун үш оюну. Кызыл,2004.
31. Чап Ч.М. Шагаам – сүзүглелим. Кызыл,1999.
32. Шактаржык К.О., Биче-оол В.А. Тыва дугайында чугаалар. Кызыл,, 2004..